

De som jobbet i Gjerdrum Aktiemølle. (1890-1987)

Dette er femte og siste artikkel om Gjerdrum Aktiemølle. Her skal det handle om de som jobbet i mølla, om lønn, arbeidsmiljø osv. Dette i den grad møllas styreprotokoller gir informasjon om dette.

Møllerne.

Som en del av lønna disponerte mølleren i aksjemølla møllebruket Møllerhaugen. Eiendommen hadde litt jord, og på haugen sørvest for mølla ble det satt opp en bolig og et uthus til møllemesterens familie. Det var mulig å dyrke litt gras, korn og poteter, og å holde et par kuer og noen andre husdyr.

Kontroll og Kjøp		Pr. Stk	Antall	Bemerkninger
<p><i>Kontroll og Kjøp</i></p> <p><i>Rud søndre (Gjerdrums Aktiemølle)</i></p> <p><i>of Skjed, Nk. 7. 88.</i></p> <p><i>Get 49</i></p> <p><i>B. N. 3</i></p> <p><i>Fra hovedregulert Folio 152° 76</i></p>				
<p><i>1. Om delkontra og Kjøp for delkontra se hovedregulert Folio 152.</i></p>				
1.	<i>Ukjøpsdelingsforretning over dette Breg. angivelig solgt til Gjerdrums Aktiemølle, skrevet 8. Mjøl. 14 April 1890</i>		17	416
2.	<i>Auktionskjøp til Gjerdrums Aktiemølleliket på dette Breg for 2000 Kr. dateret 17. Mjøl. 18 Juli 1890</i>		18	38a
3.	<i>Relevante af 17/11. 98, del. 17/11. 99 konstat. at Breg. forløst af 17/11. 99 har et omkostning til Gjerdrums Aktiemølleliket for skattebetalt Kr. 1. 98.</i>		20	189d
4.	<i>Kontrakt, hvorved overvekslet se hvidt om næste Breggen av vacuofarmen i Gjerdum osv og om fordelingen av utgiften med vedtaket av reguleringsordningen nr. v, dat. 24. januar 1911, hvidt. 7. December 1911.</i>		5	2
<p><i>cf. 307/1934</i></p>				

Her er kopi av parteprotokollen som viser fradeling av Møllerhaugen fra Søgarn Rud i juli 1890.

Den første mølleren har blitt ansatt i 1891 da drifta i mølla startet opp, men det er ikke kjent for meg hvem dette var. Den første av møllas styreprotokoller er nemlig forsvunnet. Den neste protokollen starter høsten 1898. Da er H. Larsen (Aarstad?) oppgitt som møllemester for driftsåret 14. okt. 1897 til 14. okt. 1898. Året etter oppgis møllemesteren å hete Simonsen. Men det var en del misnøye med hvordan Simonsen drev mølla. Han fikk derfor først en advarsel, og seinere beskjed om at han ville bli oppsagt dersom han ikke sjøl valgte å levere en oppsigelse; noe han gjorde. Simonsen ble nektet adgang til mølla, og måtte fraflytte Møllerhaugen.

Den neste møllemesteren var Olaus Johansen som var født i Nannestad. Han tiltrådte 15. mai 1899. Ansettelsesvilkårene var slik: Johansen skulle ha ei fast årlig lønn på kr.1.000. I tillegg skulle han ha 20% av bruttoinntekten ved maling, beregnet av en pris på 9 kroner pr. 100 kilo korn. Fra dette skulle det trekkes en avgift på leie av Møllerhaugen på 2 kroner. Han kunne også fritt bruke det han ville av gjødsel som havnet i møllas stall. Gjensidig oppsigelsestid var 6 måneder. En må også merke seg et forhold som vedvarte mesteparten av tida det var drift i mølla: Lønna skulle ikke bare gå til møllemesteren. Olaus Johansen forpliktet seg også til å holde en betjening på tre mann og dessuten kosthold til en fjerde ved behov. Lønna til de ansatte var altså direkte avhengig av tilgangen på arbeid i

mølla. Jo flere som leide maling i mølla, jo mer tjente de som jobbet der. Skulle en ellers påvirke lønna, måtte de ansatte evt. be styret innføre høyere malingspriser.

Johansen var møller fram til sommeren 1907. Da fikk styret brev fra Gjerdrum helseråd han led av lungetuberkulose (tæring). Helserådet krevde at Johansen heretter bare skulle utføre inspeksjoner o.l. Styret kom i villrede. Mølleren var alvorlig sjuk. De hadde vært fornøyd med Johansens arbeid, og ønsket å komme ut av arbeidsforholdet med han på «en human måte» som det står i protokollen. Men han kunne ikke fortsette som møllemester, og Møllerhaugen som bosted trengtes når ny møller skulle ansettes. Styret snakket med en advokat om hvordan mølla burte opptre. Det endte med at Johansen 8. juli aksepterte å fratre fra 14. okt., og at han fraflyttet Møllerhaugen samme dag. Han fikk beholde avlinga han hadde høstet på mølleeiendommen, og fikk lov å lagre høy i låven til 1.jan. Dessverre døde Johansen allerede tre dager etter at han hadde undertegnet oppsigelsen. Han etterlot seg kone og 4 barn i alderen 10 til 21 år. Det skulle vært interessant å vite hvordan det gikk med familien etterpå.

Neste møller ble Gustav Olsen fra Høland. Han begynte i stillingen 14.okt. 1907. Ansettelsesvilkårene lignet de Johansen hadde. Men det var noen endringer. Nå var ingen del av lønna fast. I stedet ble møllerens andel av bruttoinntekta økt fra 20 til 25%. Nytt var også et punkt i arbeidsavtalen om at mølleren skulle betjene lysmaskineriet. Det var nemlig i 1903/04 blitt satt inn i mølla en generator som produserte strøm til lys og til rensesmaskineriet.

Gustav Olsen fikk en kort karriere i Gjerdrum. Det kom klager; han ble sagt opp, og måtte fraflytte Møllerhaugen 14. mars 1908 etter å ha vært ansatt i bare et halvt år. Det framgår ikke av protokollen hva oppsigelsesgrunnen kan ha vært, men fra siste lønnsbetaling skulle det trekkes verdien av 50 kilo havremjøl og 60 kilo rug. Kanskje hadde en ansatt stjålet mjøl fra mølla?

Styret hadde hatt i kikkerten en liebhaver til møllerstillingen, og i mars 1908 ble Karl Olsen (f.1866), opprinnelig fra Rambyenga i Ullensaker, ansatt med 3 måneders prøvetid. Betingelsene var omtrent som for forgjengeren, men det var kommet enda et nytt punkt: *«Det fordres af mølleren og hans betjening at største forsiktighet og omhu udvises ved brugen af møllens maskineri, samt human og grei behandling af møllesøkende.»* Enda et «frynsegode» ble det at mølleren nå fikk kjøpe korn til eget behov til inntakskost i mølla, og deretter fritt male det.

Karl Olsen ble en stabil og dyktig møller. I folketellinga i 1910 bodde han med kona Hanna Martinsen og fem barn på Møllerhaugen. I husholdet bodde også møllearbeideren Olaf Halvorsen (f.1868). Det står at de to sønnene Kristian og Harald på hhv. 16 og 17 år «hjelper til» i mølla.

Høsten 1912 klaget Karl Olsen på fortjenesten, som ikke hadde vært mer enn ca. 1.900 kroner det siste året. Møllestyret var enig og bevilget 500 kroner ekstra. I samme møte ble det også vedtatt å bygge nytt fjøs på Møllerhaugen. I april 1915 gikk Karl Olsen på nytt i forhandlinger med styret. Første verdenskrig var nå i gang og prisene i ferd med å stige. Styret gikk med på å heve Olsens andel av bruttofortjenesten fra 25 til 27%. Men dette klaget flere av aksjonærene i mølla på, og i juli gikk derfor styret tilbake på sitt løfte. Resultatet ble at Karl Olsen leverte oppsigelse fra sin stilling fra 14. okt. 1915. I stedet kjøpte han småbruket Horka, som samtidig var kommet på salg på andre sida av Horkafossen.

Dermed måtte møllerstillingen averteres. Det kom inn 8 søknader der 3 ble innstilt i nummerrekkefølge med Sigvald Olsen først. Sigvald tok jobben med 25% av møllas bruttoinntekt som lønn, samt fri bruk av bolig, jordvei etc. som forgjengerne. Men prisene fortsatte å stige pga. krigen. I oktober 1916 behandlet derfor styret søknad fra Sigvart Olsen om høyere lønn og dyrtidstillegg. Tillegget ble innvilget og betydde et tillegg på 20% ut over det han ellers ville tjent.

Sigvald ble i stillingen i bare to år. Høsten 1917 tilbød styret på visse betingelser Karl Olsen på Horka at han kunne få sin gamle stilling som møllemester tilbake uten at stillingen ble avertert. Karl godtok tilbudet, og undertegnet på de samme kontraktsbetingelsene som forgjengeren. I folketellinga i 1920

står møllemester Karl Olsen, kona Hanna, dattera Borghild og de to yngste sønnene Reidar og Ivar oppgitt med bosted Møllerhaugen. De to sønnene har tittelen møllearbeider. På Horka, som jo Karl og Hanna eide, bor nå den eldste sønnen Harald med kona Othilie. Harald er oppgitt med yrket sjåfør. Harald var nemlig blitt den første sjåføren på Hønsimeieriet med ansvar for å kjøre mjølk til Kristiania med meieriets lastebil. (Se egen artikkel om Hønsimeieriet!)

Som det vil framgå av Gjerdrum bygdebok (b. 4 s.335) var Karl Olsen og Møllerhaugen sentrale da Gjerdrum Arbeiderforening (-parti) ble stiftet. Sjølve stiftelsen skal ha foregått på Møllerhaugen i romjula i 1918. Det er i møllas protokoll flere ganger omtalt en liten forsamlingsal på Møllerhaugen. Den kan ha egnet seg for slike møter. Karl Olsen var også blant dem som stilte til valg på «Mindre gaardbrukere og haandverkeres valgliste» ved kommunevalget i 1919.

Møllerhaugen våren 2021 med Horkafossen i forgrunnen. Møllerboligen er restaurert og påbygd av nye eiere. Bildet er tatt mot sørøst.

Da Karl Olsen kom tilbake i møllemesterstillingen var vi på tampen av verdenskrigen. Sjøl om Norge var nøytralt under krigen, var samfunnet etter hvert blitt sterkt preget av dyrtid og vanskelig varetilgang; noe som også reduserte kornimporten. Pågangen i mølla var større enn noen gang. Faktisk var pågangen så stor at folk hadde problemer med å få karene i mølla til å ta telefonen! Derfor måtte det opprettes telefontid fra 09 til 10 formiddag og fra 4 til 5 ettermiddag da telefonen skulle være bemannet. Vinteren 1918/1919 klagde mølleren over uvanlig stor pågang i mølla. Han ville at styret skulle betale halvparten av lønna til en ekstra mann. Styret sa nei. Det var vedtatt høyere malingspriser, og da mente styret at dette også ville auke betalingen til mølleren og hans folk, siden de jo ble godtgjort med en prosentandel av kundenes betaling.

Karl Olsen sa opp møllemesterstillingen for annen gang i 1926. Han var nå 60 år. Innstilt som nummer en fra søkerlista sto Karls to sønner Reidar (f.1898) og Ivar (f.1900). Brødrene søkte altså om ansvaret i fellesskap. Erfaring fra mølledrift hadde de fått som farens assistenter. Kontrakten ble på samme vilkår som faren hadde hatt. Antakelig var det Reidar som ble den egentlig ansvarlige i mølla, for Ivar fikk nemlig seinere på året overta rensemesterstillingen. (Ellers kan en merke seg at innstilt som nummer to som møllemester var Martin Nærløs (f.1869). Han hadde ifølge bygdeboka (b.1 s.271) vært møller i Svensrud fra 1896 til 1917, men hadde nå etablert seg på småbruket Gran på Vestby.)

Så viste det seg at Reidar Olsen sa opp som møllemester allerede i 1927. Men broren Ivar fortsatte og overtok nå hele ansvaret for mølledrifta. Ivar Olsen har nok vært en dyktig fagmann. I 1932 søkte han om å få bli aksjonær og kjøpe en mølleaksje pålydende kr.100. Å få kjøpe en aksje var ingen selvfølge, for Ivar Olsen var ikke jordeier. I styreprotokollen står det: *«I betraktning av at ansøkeren har utvist interesse og dyktighet under sitt arbeide i så vel møllen som renseriet, besluttet enstemmig å innvilge andragendet således at han får kjøpt 1 aktie efter den tilbudte pris.»*

I 1933 er det i protokollen for første gang oppgitt navn på alle som på dette tidspunktet jobbet i mølla; altså hvem som ble lønnet av de pengene Ivar Olsen mottok som prosenter av omsetningen. Dette var Martin Nærløs, Ludvik Bekken og Ragnvald Lien.

Protokollen forteller lite om konflikter om lønn og arbeidsvilkår på 1920-tallet. Men i 1935 søkte Ivar Olsen styret om bedre lønn. Han ønsket lønn beregnet som 30% av bruttoinntekten av oppveiet korn, mens det fram til nå hadde vært 25%. Olsens ble søknad avslått. I stedet kom en litt merkelig ordning der han fikk som tillegg til lønna 5% av beregnet nettoinntekt i mølla. Det ble listet opp ei lang rekke poster som skulle inngå og ikke inngå i grunnlaget for dette regnestykket. Opplegget var neppe enkelt å administrere, og ganske riktig fikk derfor Ivar Olsen i 1937 det som han ville. Fra nå av skulle også lønnstillegget beregnes ut fra brutto inntekt.

Ivar Olsen var forresten en allsidig herre. I 1938 skulle det installeres nytt maskineri i mølla. Styret ba om anbud, og møllemesteren fikk kontrakten for 1.200 kroner. Resultatet var at han en periode ikke fikk jobbet så mye som møller. Da var Martin Nærløs god å ha. Martin var nå nesten 70 år gammel, men er stadig innom mølla i jobb som vikar og ekstramann.

Alt har en ende. Høsten 1939 sa Ivar Olsen opp møllemesterstillingen fra 1. januar 1940, fordi han hadde fått møllemesterjobb ved ei annen mølle. Han var 39 år og hadde jobbet ved aksjemølla hele livet. Antakelig har han fått gode skussmål, og styret vedtok å gi han en ekstra påskjønnelse på 400 kroner for utvist interesse og dyktighet. Det var bare et men: Ivar Olsen og styret gjennomgikk rutinemessig regnskapsbøkene idet han skulle slutte. Alt var ok, men det var utestående kr.996,77 i kundefordringer ved årsskiftet. Siden Ivar som del av ansettelsesvilkårene hadde ansvar for disse, måtte han også godta å inndrive dem etter nyttår!

Både møllemester- og rensemesterstillingene ble nå avertert. I mølla hadde Ludvig Bekken hatt stillingen som rensemester siden 1922. I tillegg hadde han jobbet som møller. Styret ønsket nok å få Ludvig til å søke møllemesterstillingen, som han ville få om ikke noen helt uventet dyktig person skulle dukke opp. Dermed ble Ludvig Bekken ny møllemester fra 1940. Lønna skulle være 35% av formalingsfortjenesten og 30% av inntektene ved frørenseriet etter at beisemidler var betalt. Boligen på Møllerhaugen trengte han ikke, for han hadde på dette tidspunktet overtatt småbruket Bekken på Bekkeberget.

Så begynte annen verdenskrig. Det ble fort ekstraordinære forhold, og sterkt begrensede malingsmengder. For å spare penger måtte mølleren inntil videre greie seg med en hjelpesmann. I januar 1941 står det i protokollen: *«Da det viser seg at møllerens fortjeneste på grunn av kornets dårlige kvalitet blir meget dårlig – likesom det nu på grunn av rasjoneringen faller forholdsvis meget arbeide med skrivning, gav styret enstemmig Ludvig Bekken et tilbud om ekstra honorar av kr.5 pr. dag gjeldende fra 1.okt. og inntil videre. Tilbudet ble med takk mottatt av L. Bekken.»* Litt seinere på året sa likevel

Ludvig Bekken opp stillingen, men lot seg overtale til å fortsette uten at det står noe i styreprotokollen om hvorfor. Årsaken kan nok ha vært at styret fra januar 1942 valgte å gå over til å gi de ansatte i mølla dagbetaling. Møllemesteren skulle få 10 kroner pr. arbeidsdag, Oddvar Tørmoen 8 og Martin Nærløs 7 kroner. Utpå høsten fikk Ludvig Bekken i tillegg 100 kroner i kompensasjon «for den tid møllen ikke var i drift siste høst». Også i 1943 og 1944 ble det utbetalt gratiale for å gi litt kompensasjon.

Det vi ser her er det samme som på meieriene i bygda. Under krigen gikk produksjonen ned pga. vanskelig tilgang på driftsmidler. Samtidig oppsto et «svartebørsmarked». Altså at en del jordbruksprodukter tok helt andre veier enn både før og etter krigen.

Så fort krigen var over i 1945 normaliserte ting seg. Forsømt vedlikehold måtte tas igjen, og mølla måtte til og med holde stengt en periode pga. av dette. I 1945 fikk møllemester Ludvig Bekken hevet dagslønna til 13 kroner, og Oddvar Tørmoen 12 kroner. Etter anmodning fra møllemesteren ble året etter lønna hevet til 16 kroner for alle ansatte. Nå oppgis også Reidar Horka som ansatt på deltid. De økte lønningene førte sjølsagt også til at bøndene måtte betale mer for å få malt og rensket kornet sitt.

Aktiviteten var nå økende, og det var for lite arbeidshjelp. Styret ønsket derfor nå å gå tilbake til akkordbetaling; dvs. at møllemesteren igjen skulle bli ansvarlig for å ha en passende arbeidsstokk. I august 1948 er følgende referert i styreprotokollen: «*Spørsmål om akkordbetaling blev bragt på tale – men det lot til å ikke staa i kurs hos møllemesteren – hvorfor man besluttete foreløpig å sikre sig fast Reidar Horka – og dertil bemyndigdes møllemesteren til å høre sig om efter ytterligere en tredjemann når dette findes nødvendig.*»

I 1950 ba møllemesteren på nytt om lønnsforhøyelse. Noen faste rutiner for lønnsforhandlinger synes ikke å ha vært på plass. Etter litt om og men ble nå lønna satt til 2 kroner og 75 øre timen for de tre fast ansatte. Men så blandet generalforsamlingen seg inn og henstilte til møllemesteren i samråd med kassereren å finne fram til et avlønningssystem «etter prosentbasis». Forhandlingene om akkordbetaling med møllemesteren resulterte i: «*betale møllemesteren 40% av bruttofortjenesten ved mølla og kornrenseriet mot at han holder den nødvendige hjelp ved mølla og kornrenseriet. Denne overenskomsten trer i kraft fra 1. januar 1952 og inntil videre. Foruten betjening av mølla inngår renhold av denne samt stall og hvilestue. I tillegg til kontantbetalingen følger bruken av Møllerhaugen med huse og innmark samt maksimum 1200 watt for privatboligen. Møllemesteren tilpliktes å ha tilsyn med damhuset samt frørenseriets drift.*» Da var en altså igjen over på den gamle ordningen. Hvis møllarbeiderne skulle kunne få høyere inntekt, måtte mølleren forhandle med styret om at de satte opp malingsprisene. Slik var det f.eks. i 1958 da det ble henstilt om bedre betaling. For at mølleren skulle kunne ta ut mer til seg og de andre, vedtok styret å auke råmalingsprisen fra 4,40 til 4,80, mens malingsprisen for sikting skulle aukes fra 6,40 til 7 kr. pr. 100kg. Dermed gikk omsetningen opp, og følgelig møllerenes 40% andel.

Rundt 1950 var Gjerdrum Aktiemølle blitt medlem av Bygdemøllenes Landsforbund, som bl.a. hadde opprettet en pensjonsordning for mølleansatte. I 1952 meldte følgelig styret de ansatte inn i pensjonsordningen.

Ludvig Bekken ble på sin post i mølla fram til 1961 da han leverte oppsigelsen. Han var på dette tidspunktet 57 år og hadde jobbet ved mølla i praktisk talt 40 år. Styret påskjønte han med 200 kroner da han sluttet.

19

Regning

a

Statens kornforretning, september	3.194.94
Møllemeisteren 40 % kr. ✓	1.277.98
H. O. L. Bekken	

Her er møllemeister Ludvig Bekkens regning til mølla for seg og de andre ansatte fra september 1955

Den nye møllemeisteren het Rolf Lerdahl og kom fra Leirsund mølle. Han hadde altså med seg relevant yrkeserfaring. Ved ansettelsen ble det angitt at Lerdahl skulle ha ei lønn på 45% av møllas bruttoinntekt fra maling, tørking og rensing av korn, men med ei minimums årslønn på kr.17.000. I tillegg hadde han fri bolig pluss vann og 1500 watt strøm. Lerdahl var ansvarlig for leiemaling, korntørking og såkornrensing. Han hadde også ansvar for ettersyn av maskineri og skulle sørge for orden og reinhold. I tider av året med lav etterspørsel, kunne han holde stengt visse ukedager i samråd med styret. Motsatt var han sjøl i travle tider av året ansvarlig for leie inn hjelpemann.

I 1969 ble Lerdahl etter en konflikt enig med styret om å si opp jobben. Ny møllemeister ble nå Jens Ask. Han var bonde, bodde på Vesle-Ask og hadde ikke bruk for møllemeisterboligen, som nå kunne leies ut til andre. Derfor økte nå akkordlønna til 47%. Åpningstida i mølla skulle være 07.30 til 16.30. I lavsesongen kunne mølla etter avtale med styret holde stengt visse ukedager; fortrinnsvis lørdager. Bakerst i arbeidsavtalen med Jens Ask er det presisert: «Mølleren har ikke fri sykekasse. Han er likeså kjent med at han ikke kan gjøre krav på feriepenger.»

Det var med arbeidervernloven av 1936 at alle arbeidstakere fikk lovfestet rett til ferie med lønn i 9 dager. I forkant av dette var det allerede flere tariffavtaler som hadde fått bestemmelser om ferie, men nå ble altså retten lovfestet. Da ferieloven kom i 1947 fikk bl.a. industriarbeideren rett til ferie i 3 uker, og seinere er retten blitt ytterligere utvidet. Likevel var det antakelig slik at møllebetjeningen ikke nødvendigvis hadde rett til betalt ferie. I lovens § 1 under unntak sto det bl.a. «arbeidstakere som blir lønnet utelukkende med del av nettoutbytte, eller for det vesentligste med lott eller på tilsvarende måte.»

Også i Jens Asks tid som møller foregikk lønnsjusteringene som i gamle dager. Da han i november 1972 søkte om lønnsforhøyelse, ble dette imøtekommet ved at prisen på maling steg fra 6,50 til 8 kroner pr. 100 kilo. Møllerens 47% av omsetningen steg da tilsvarende. Men dette var likevel ikke godt nok for Jens Ask. Noen dager seinere leverte han oppsigelsen sin.

Det tok litt tid å ansette den nye mølleren, og styret fikk hjelp av Arbeidsformidlingen på Romerike til å finne fram til en som var godt nok kvalifisert. Det ble Halvor Kopperud som fikk jobben, men arbeidskontrakten er ikke referert. Vi må anta den var som for forgjengeren.

I perioden Halvor Kopperud var sjef i mølla merker en godt i notatene i styreprotokollen at anlegget inkludert sjølve møllebygningen begynte å bli slitent. Midt på 1970-tallet kom det f.eks. en stor opprustning av brannsikkerheten etter pålegg både fra forsikringsselskapet og kommunen.

Siden 1950 hadde Henry Hønsen fungert som møllas kasserer. I 1982 fylte han 70 år og frasa seg kassereroppdraget. Halvor Kopperud fikk fra nå av også kassereransvaret for mølla.

Kopperud fortsatte som møller fram til i 1986 da han sluttet. Den siste mølleren ble Anders Brodal som begynte i stillingen i mai. Halvor Kopperud fortsatte på sin side som kasserer.

I 1987 leser vi i protokollen: «På forespørsel fra Anders Brodal ble det enstemmig besluttet å betale feriepenger av møllerens godtgjørelse i samsvar med ferielovens bestemmelser.» Vedtaket førte til at også Halvor Kopperud søkte om etterbetaling av feriepenger. Styret besluttet da å utbetale for de 3 siste år kr.29.892,83.

Men så: 5 desember 1987 ble mølla totalskadet av brann, og møller Anders Brodahl ble sagt opp med èn måneds etterlønn. Anders Brodahl ble dermed bygdas siste møller.

Det var også en rensemester.

I 1904 ble det bygd frørenseri som et tilbygg til møllebygget. Den første vi hører om i stillingen som frørenser er Lars Bekken. Lars Hansen Bekken (f.1850) bodde på småbruket Bekken på Bekkeberget, utskilt fra Vestigarn Åmot. Han hadde lagt inn et anbud på stillingen. I protokollen står det «af 2 øre pr. Kilo og i ilfelde Timebetaling 40 øre pr. Time.» Arbeidet i frørenseriet pågikk i vinterhalvåret, og Lars skulle aleine utføre betjeningen av dette i samsvar med «nærmere foreskrevne regler».

Lars Bekken satt med sin stilling til 1919 da han sa opp pga. høy alder (69 år). Etterfølgeren var Julius Olsen, som bodde på Gisti. Han hadde gode anbefalinger og styret tok sjansen på ansettelse uten å avertere etter mulige konkurrenter. Renseprisen var nå 25 øre pr. kg. rensset frø. Rensemesteren skulle ha 8 øre av disse. Hvis varen som skulle renses var så dårlig (undermålsvare) at møllas inntekt ikke kom over 4 kroner pr. time, skulle resemesteren være garantert ei lønn på 1 krone og 50 timen.

Olsen fikk en ny sesong også i 1920, men han skulle ikke lenger ha noe med innkreving av penger fra kundene å gjøre. Det han skyldte mølla skulle trekkes i lønna i samsvar med en erklæring han skal ha signert 27. august. Han skulle ikke påta seg noe annet arbeid (som slakting) så lenge rensesesongen varte. Likevel endte dette med at Jul Olsen sluttet som resemester neste sesong, og mølla har bokført et tap på han på kr.292,53. Så her må jo enhver tenke sitt om hva som kan ha foregått.

*Gjenspart av Regnskabet
for rensereis drift for aaret 1928*

	Kilo	Frøvekt	Pr. Kasse	Rensereis løn
		kg.	Kr.	Tim og betalt
For tiden				
fra 1/10 - 2/10	7221	1083	1083	505.48
- 1/10 - 2/12	8971	1076	1076	538.26
Til sammen	16192	2159	2159	1043.74
				1043.73

Renseregnskapet for 1928.

Ny rensemester nå (1922) ble Ludvig Bekken. Han var født i 1904. Mora Karen var datter av tidligere rensemester Lars Bekken, og Ludvig ble seinere eier av Bekken. Ludvig fikk 12 øre pr. kilo ferdig rensed vare, alternativt timebetaling 1 krone og 50 øre. Dette utgjorde 48% av kundenes betaling til mølla (25 øre).

Ludvig Bekken fungerte som rensemester helt til 1940 da han overtok møllemesterjobben. Ny rensemester ble nå Georg Gulbrandsen. Nytt nå var at Gulbrandsen skulle lønnes direkte av mølla; altså ikke lønn som prosentandel av omsetningen. Et utslag av krigskonjunktorene. Med seg skal han ha Bjarne Vestby som «hamsegutt».

Neste rensemester er i 1950 oppgitt å være Hans Granheim, men han hadde da tydeligvis allerede hatt jobben ei tid. Det står at rensemesteren skulle sikres ei minimumslønn på 20 kroner dagen. Da han sa opp stillingen høsten 1952, framgår det at han bodde i en leilighet i tilknytning til hvilestua i mølla.

Etterfølgeren ble Håkon Holm fra Eidsberg, men som var bosatt i Oslo. Deretter var Herman Eik rensemester (antakelig fra 1954), før Ivar Granheim overtok i 1958.

I 1961 begynte Johan Hexeberg som frørenser og kornrenser. Frørensingen startet først på vinteren, mens kornrensingen kom lenger utpå vårparten. Godtgjørelsen skulle være henholdsvis 60% av samtlige inntekter fra frørensingen, og 45% av inntektene fra kornrensingen. En må anta at forskjellen i betaling skyldtes at det var en større kapital (maskiner) som skulle forrentes ved kornrensingen.

En gang rundt 1962/63 gikk ansvaret for kornrensingen over fra rensemesteren til møllemesteren. Den neste rensemesteren, Reidar Johannessen, rensed derfor bare grasfrø, og dette var kun sesongarbeid vinterstid. I 1968 leser vi at frørenseriet gikk med underskudd. Generalforsamlingen vedtok likevel å fortsette å ha tilbudet så lenge maskineriet holdt. Påkostninger og nyinvesteringer i frørenseriet var uaktuelt. Nedleggelsen kom i 1970. At frørensingen var på vei ut, hadde sammenheng med i hvert fall to ting: Husdyrholdet i Gjerdrum hadde i mange år vært på retur. Flere og flere gårder la ned storfeholdet, så behovet for grasfrø gikk ned. For de som ble igjen ble derimot kjøp av kontrollavlet grasfrø mer og mer interessant, siden det nå var kommet flere betydelig mer yterike grassorter på markedet.

Arbeidervern. Krav til miljø.

Styreprotokollene fra mølla gir på ingen måte noe fullstendig innblikk i hvordan arbeidsmiljøet kan ha vært. Likevel kan det kanskje være av interesse å referere noen av de få notatene som er gjort om dette:

I 1906 fortelles det i protokollen at det stedlige fabrikktilsyn hadde vært på inspeksjon. Mølla fikk krav om at «grynstenen» skulle innkapsles, noe styret ga oppsynsmannen beskjed om å etterkomme. Dette må jo bety at denne møllesteinen hadde stått uten beskyttelse fram til nå.

Det stedlige fabrikktilsyn var oppnevnt slik loven om tilsyn med arbeid i fabrikker fra 1892 foreskrev. Tilsynet besto av sunnhetskommissjonens formann og ett av medlemmene (§35). Det sto i §1 at *«Enhver fabrikkmessig drevet virksomhet, hvor det samtidig og regelmessig er et større eller mindre antall arbeidere sysselsatt.....skal være underlagt denne lovs bestemmelser.»* I §4 sto det bl.a. at *«Arbeidsplassene, med alle løse eller faste innretninger som tilhører virksomheten, skal være innrettet og vedlikeholdt på en slik måte at arbeidernes sunnhet, liv og lemmer er beskyttet så godt som mulig og på hensiktsmessig måte.»* På slutten av 1800-tallet begynte altså de første krav til det vi i dag kaller HMS å dukke opp, og vi ser at det tidlig på 1900-tallet var et tilsyn for dette i virksomhet i Gjerdrum.

Fra 1. januar 1917 trådte så en ny lov, arbeiderbeskyttelsesloven, i kraft. Denne utvidet arbeidernes rettigheter en god del. Bl.a. var det bestemmelser om maksimal arbeidstid og overtid, om barnarbeid,

beskyttelse mot arbeidsulykker, mm. I september kom det brev til mølla fra fabrikktilsynet. Brevet var oversendt via doktor Kristoffersen. Det ble henvist til den nye lovens §23 der det står at den enkelte arbeider ikke skulle arbeide mer enn 10 timer pr. dag og heller ikke mer enn 54 timer pr. uke. -Men så fantes det også en §27 der det sto: *«For arbeidere over 18 år kan overtidsarbeid finde sted i indtil 10 timer ukentlig. Tilsynet kan for en bestemt anledning, eller for et tidsrom av ikke over 6 maaneder ad gangen, samtykke i at overtidsarbeide for den enkelte arbeider kan finde sted i indtil 15 timer i bedrifter hvor arbeidsmengden regelmessig er større til visse tider av aaret end ellers.....»* Styret søkte om å komme inn under dette unntaket, noe som ble innvilget. En kan også lese at styret er obs på risikoen for arbeidsulykker. I et møtereferat står: *«Det paadrages Formanden at henstille til Mølleren at naar Møllen er i Drift, saameget som mulig er tilstede og paaser at den største forsigtighed og omhu blir udøvet ved brug af Møllens Maskineri.»*

I 1931 ble stallen i mølla ødelagt av ras. Det måtte bygges ny stall og vedskjul; et bygg på omtrent 100 m² med 7 spiltau. I 1929 er dette vedtaket referert: *«I anledning fremkomne besvælinger fra forskjellige, besluttedes enstemmig å indskjerpe bestemmelsen om at tobaksrøkning på ingen måte må tillates i møllen eller frørenseriet.»* De to sakene handler om det samme. Etter at bonden kom til mølla på morra'n/formiddagen, ble lasset som skulle males lesset av og sekkene heist inn i med vinsjen til 3. etasje. Deretter ble hesten spent ifra vogna, og satt på stallen. Hva kunne en så gjøre? Ja; kanskje kunne bonden hjelpe møllerne med litt sjauing. Men like gjerne kunne en risikere å fly i veggen og bli til heft. Da hadde en hvilerommet! Her hadde kara et sted å sitte og varme seg og skravle. Det sies at veldig mange problemer i bygda ble løst i dette rommet. -Og var røyking blitt ulovlig, kunne en alltid tygge skrå!

I 1936 holdt Statens fabrikktilsyn ny kontroll i mølla. Det ble gitt noen pålegg. Vinduene måtte grundig reingjøres og pusses innen 14 dager, hovedreingjøring måtte foretas innen en måned, og alt uvedkommende mølla (rot?) måtte fjernes straks. Dette har nok noe med arbeidsmiljø å gjøre. Men fabrikktilsynet har sikkert også hatt i tankene at i mølla ble det håndtert varer som skulle brukes til menneskeføde.

Samme år i juni står det i styreprotokollen: *«Refereredes skriv fra AS Krokfos ved Tron Haga med forespørsel om at møllene skal gå til å slutte arbeidet ved møllene i distriktet kl. 13.00 lørdag. Enstemmig besluttedes å pålegge formannen å underrette AS Krokfos om at Gjerdrum Aktiemølle har praktisert denne ordning i mange år.»*

I 1952 ble det gjort ei investering som sikkert hjalp betydelig på arbeidsmiljøet. Det ble nemlig kjøpt inn en aspiratør som nok reduserte støvplagen for møllerne. Men samme år ble det også montert en maskin som medførte en ny fare. Det ble nemlig innkjøpt en Panogen beisemaskin. Panogen var et stoff som inneholdt kvikksølv. Stoffet ble tilført det ferdig rensede såkornet for å fjerne soppsporer. Dermed kunne en få bedre kontroll med soppsjukdommer som sotaks og mjølauke. Problemet var at kvikksølvforbindelsen i beisemidlet var svært giftig. For at ingen uforvarende skulle få det i seg, ble stoffet farget rødt. Panogen ble forbudt på slutten av 1980-tallet.

Siden mølla det meste av tida den var i drift hadde akkordbetaling til møllemesteren, medførte dette også et personlig ansvar for kvaliteten av arbeidet. F.eks. behandlet styret høsten 1966 en klage fra en kunde som hadde levert korn til tørking i mølla. Det var etter tørking likevel gått varme i kornet. Det var altså åpenbart ikke godt nok tørket, og måtte tørkes om igjen. Kunden ville ha refundert betalingen på kr.283. Styret fant at det rettfærdige da måtte bli at møllemester Lerdahl betalte 45%, siden han jo hadde mottatt 45% av det kunden betalte.

Høsten 1967 innførte mølla det som må kunne kalles lørdagsfri: *«Etter anmodning fra møllemester Lerdahl samtykker styret i at møllen kan holdes stengt på lørdager, bortsett fra den travle tid i møllesesongen.»*

Likevel er det et par andre navn som bør trekkes fram:

Den ene er Jakob Kogstad (1861-1944). Han var kasserer i alle fall fra år 1900. Jakob Kogstad var aksjeeier og bonde på Trolsnes. I mange år tok han seg av regnkapspapirene i mølla for en godtgjørelse på 100 kroner året. Under 1. verdenskrig økte lønna til 350, og i 1920 til 500 kroner. Jakob Kogstad holdt på med møllas papirer helt til i 1935 da han pga. sjukdom måtte be seg fritatt. Han var da 74 år og hadde for lengst overdratt Trolsnes til sønnen Ole. Det hører med å nevne at Jakob Kogstad i ei årrekke var kommunepolitiker, og i to perioder også ordfører.

Den andre det er grunn til å nevne er Henry Hønsen. Han tiltrådte kasserervervet i 1950, og hadde stillingen helt fram til 1982 da han ble 70 år og pensjonist. I starten var kassererlønna hans 500 kroner året, men godtgjørelsen økte etter hvert. Også Henry Hønsen var bonde og aksjeeier. Han kom fra Vestigarn Hønsi.

Formenn:

Mye ansvar hvilte på styreformannen i en bedrift som aksjemølla, og han mottok da også en viss godtgjørelse og kostnadsdekning i hele perioden bedriften var i virksomhet. Formannen hadde sjølsagt også med seg de ansatte og et styre. Likevel veit alle som har vært med «i styre og stell» at mye av initiativet havner på formannens skuldre. Det er grunn til å framheve to personer, som begge var styreformenn i over 20 år: Søren Grøndahl i perioden 1931-1953 og Gunnar Jødahl 1987-2012. Begge må ha hatt stor interesse og omsorg for virksomheten!

Nedenfor er det ei liste over alle styreformennene med tjenestetid. Fram til på 1990-tallet ble styreformannen valgt for to; seinere for ett år. Dessuten: En gang utpå 2000-tallet begynner referentene å skrive styreleder og ikke styreformann.

?-1899: Ole Kogstad	1953-1957: Henry Olstad
1899-1901: Arne H. Ask	1957-1961: Arne H. Ask
1901-1903: Karl Finstad	1961-1963: Ole Stokker
1903-1907: Johan K. Kjærstad	1963-1967: Ole K. Kogstad
1907-1909: Simon Th. Korsmo	1967-1969: Gudmund Grøndahl
1909-1913: Ole Kogstad	1969-1973: Hans Finstad
1913-1915: Hjalmar Gjesti	1973-1977: Oskar Gjerdrum
1915-1921: Svend Didrik Aamodt	1977-1979: Mads Hveem
1921-1925: Søren Ask	1979-1981: Oddvar Skallerud
1925-1926: Hans Schei Rustad	1981-1987: Bjarne Sørum
1926-1931: Ludvig Huser	1987-2012: Gunnar Jødahl
1931-1953: Søren H. Grøndahl	2012-2018: Jon K. Ødegaard

Vedtægter

for

Gjerdrum Aktiemølle

vedtatt i ekstraordinær generalforsamling den 20de oktober 1917.

§ 1.

Gjerdrum Aktiemølle er et ansvarlig Selskap med indbetalt aktiekapital Kr. 20 000,— fordelt paa 100 paa navn lydende aktier à kr. 200,— to hundrede kroner —.

Selskapets formaal er ved tidsmessig maskineri paa bedste og billigste maate at besørge maling utført for distriktet.

§ 2.

Selskapets anliggender ledes av et styre paa 6 medlemmer, der vælges for 2 aar ad gangen.

Styremedlemmer, der har fungert i 2 aar har ret til at undslaa sig for valg i likesaa lang tid.

§ 3.

Ordinær generalforsamling avholdes hvert aar i mars maaned efter indkaldelse med 14 dages varsel.

Østre Åmot jan. 2022

Tor Laache

PS.

Når dette skrives er vi på nytt underlagt diverse kontaktrestriksjoner pga. koronapandemien. I høst satte jeg noen navn på blokka med tanker om å snakke med dem før denne artikkelen ble gjort ferdig. Nå er dette utsatt. Vi får heller legge ut en korrigerert versjon seinere!